

В. П. ТИТАРЕНКО

Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
м. Полтава

НАУКОВЕЦЬ–ЕТНОГРАФ КІНЦЯ ХІХ–ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ ОЛЕНА ПЧІЛКА

Ключові слова: етнографія, орнамент, народне рукоділля, вишивання, українські узори, народні промисли.

Ольга Петрівна Драгоманова-Косач широко відома в Україні під літературним псевдонімом Олена Пчілка. І не дарма ця славна жінка обрала таке прізвище! Воно якнайкраще характеризує її надзвичайну працьовитість і активну участь у найрізноманітніших сферах української культури [2].

Видатна письменниця – поетеса, прозаїк і драматург, улюблена авторка творів для дітей, публіцистка, редакторка і журналістка, талановитий педагог і діячка національного виховання, лекторка і організатор української молоді, науковець-етнограф, активна громадська діячка, безкомпромісний і самовідданий борець за українську національну справу, зразкова матір – вихователька своїх шістьох дітей, зокрема, дочки Лариси, що завдяки особливому піклуванню матері стала геніальною поетесою Лесею Українкою, – це далеко не повна загальна характеристика невсипущої діяльності Олени Пчілки. До всього цього треба ще додати, що надзвичайна енергія і працьовитість Олени Пчілки були поєднані не тільки з її літературним хистом і здібностями, але й з надзвичайною принциповістю, сміливістю, наполегливістю і з патріотичною самовідданістю. Вона ні за яких обставин ніколи не зрікалася своїх поглядів і безстрашно пропагувала їх.

Все життя та різноманітна діяльність Олени Пчілки – це повчальний приклад, як у найнесприятливіших умовах треба боротися і працювати для кращого майбутнього свого народу.

«Вродилась я в 1849-му році, на Україні, в полтавському повітному місті Гадячому, в сім'ї гадяцького поміщика Петра Драгоманова і його дружини Єлісавети, дочки теж полтавського дворянина й поміщика, Івана Цяцьки» [3].

На Волині вона захоплюється вивченням народного побуту, записує пісні, збирає зразки вишивок. Пісенний матеріал передає М. В. Лисенкові та М. П. Драгоманову. Як наслідок її довголітньої праці над збиранням і дослідженням вишивок 1876 року з'явилася в світ праця «Український народний орнамент».

Ця перша наукова праця Ольги Петрівни здобула високу оцінку не тільки серед українських учених, а й серед західноєвропейських. У Парижі видатні французькі професори Леже й Рамбо були так захоплені цією працею, що читали лекції в «Akademie des Beaux Arts».

Як відомо, в 1908 році вона стає членом Українського наукового товариства в Києві як учений-етнограф. В 1921 Ольгу Петрівну запрошено працювати науковим співробітником Етнографічної комісії Всеукраїнської Академії наук.

Ще замолоду Ольга Косач захоплена вивчає народні джерела Волинського краю, багатого на пісні: збирає народну словесну творчість, вивчає побут. До того ж, вона була просто залюблена в українську народну вишивку.

В своїй автобіографії Ольга Петрівна написала так:

«Ще в гурті брата Михайла я захопилась етнографією. Цей нахил до записів етнографічних я привезла з собою у Звягель. Та який багатий ґрунт я знайшла на Волині!

Вся ця країна, а надто Звягельщина, мене чарувала. Мова волиняків мені здавалась розкішною, чарівною. Правда, були особливості, відмінні від моєї рідної Полтавщини, але це мені особливо подобалось. Вишивки – непочатий край!».

Робота «Український орнамент» з'явилась друком під псевдонімом Олени Пчілки в 1876 році. В ній зібрані кращі зразки волинських вишивок, вона й досі є однією з кращих праць в цій галузі [4].

Поява такої поважної праці, як «Український народний орнамент. Вишивка, ткани, писанки» (1876), поклала початок науково-етнографічній розробці української орнаментики, стала надбанням історії українського образотворчого мистецтва. І. Франко з приводу цього писав: «...Здасть, компетентнішого робітника над Вас не знайду» [1].

Слідом за першим друком з'являється збірник орнаментів Ольги Косач «Українські взори» (1879), але без попередньої передмови та зі зменшеною кількістю візерунків (15 таблиць). 1900 року «Українські взори» побачили світ із невеличкою різницею в деяких візерунках. Це видання було показано на Всесвітній виставці в Парижі (квітень-листопад 1900 р.) у кустарному відділі Росії. Надрукований 1902 року збірник «Українські взори», у тому ж форматі, призначався для Першої Всеросійської кустарної виставки в Петербурзі та для XII Археологічного з'їзду в Харкові.

Четвертий випуск «Українських узорів» (1912) присвячений Волинському краю. Він складався з 12 таблиць меншого формату, а обкладинку прикрашав знайомий портрет Олени Пчілки, як і на попередніх виданнях 1900 та 1902 років. Цей випуск побував на Другій Всеросійській кустарній виставці у Петрограді 1913 року, його безоплатно отримати річні передплатники часопису «Рідний край» у вигляді премії. П'ятим випуском «Українські узори» (10 таблиць) вийшли аж у 1927 році. На обкладинці було змінено фото: тут уже вмістили знімок із відомої листівки «Українка з Києва» – портрет дочки автора Ізидори Косач.

Отже, Ольга Петрівна починала з наукового дослідження місцевого орнаменту Волині, а потім збагнула, що ці візерунки можуть знадобитися для народного рукоділля, й заходилася друкувати практичні посібники з вишивання, зменшуючи щоразу кількість таблиць: із 31-ї до 10-ти [6].

Олена Пчілка брала активну участь в українському жіночому русі. Разом із Н. Кобринською вона видає перший жіночий альманах із творів самих тільки авторок-жінок. Цей цікавий альманах під назвою «Перший вінок» вийшов у Львові 1887 року. Іван Франко назвав цей збірник одним із найкращих видань того десятиліття. Тут Олена Пчілка надрукувала своє оповідання «Товаришки» та поему «Дебора». Року 1886 у Львові вийшла в світ збірка поезій Олени Пчілки «Думки-мережанки».

Олена Пчілка особливу увагу присвячувала вихованню молоді в українському дусі. У початкових школах міста Гадяча з великим успіхом ставилися її дитячі п'єси. На літературних ранках часто виступала й авторка. Особливо великою пошаною і любов'ю користувалася вона в середніх школах Гадяча. Молодь з великою увагою слухала цікаві й змістовні доповіді Олени Пчілки про Панаса Мирного та про інших письменників. Учні середніх шкіл, організовані в гуртку українознавства гадяцької української шкільної молоді, в особі Олени Пчілки мали свою улюблену позашкільну вчительку й велику приятельку, яка охоче допомагала членам гуртка організувати шевченківські свята, а також доповіді на літературні теми, зокрема доповіді про Лесю Українку.

До останніх днів свого життя вона невтомно працювала у Всеукраїнській Академії наук як член кількох академічних комісій: літературно-історичної, етнографічної, громадських течій і заходознавства.

За останні роки своєї роботи Ольга Петрівна надрукувала кілька наукових розвідок з етнографії та спогади про діячів української культури, зокрема про свого славного брата М. П. Драгоманова (журнал «Україна», 2—3, 1926) та автобіографію (видавництво «Рух», 1930).

Етнографію Олена Пчілка назвала історією України. Вона слушно підмітила: «Колись по етнографічних матеріалах ми вчилися мови нашої», тому «та наука не завадила б і молодим нашим письменцям...» («Наша етнографія»). Здавалось, на її думку, давнє українське мистецтво почало занепадати. Замість традиційних геометричних візерунків, стилізованих квіток і гілочок усе частіше можна побачити «страшенну ляпанину», що «ріже очі». «Треба з тим псуванням нашого народного скарбу боротися, треба нам черпати з чистого джерела народної творчості української» («Українські узорі для шиття й ткання» – передмова до 4-го видання «Українських узорів» (1912 р.).

Вона вболіває за національний стиль у будівництві, популяризує зразки кращих робіт опішнянських майстрів та інших народних промислів.

7 жовтня 1925 року на засіданні Етнографічної комісії виступає вона з черговим звітом «Українське селянське малювання на стінах» – одна з найкращих мистецько-критичних наукових праць авторки, друкована в «Записках історично-філологічного відділу» (1929). Надзвичайно цікава наукова розвідка «Українські народні легенди останнього часу» (про символіку придорожніх хрестів та обряд пошанування їх в найповніших записках у Могилівському повіті) виходить в «Етнографічному віснику» (1925).

Ось як писала Софія Русова про Олену Пчілку: «Коли згадаєш Ольгу Петрівну Косачеву, то все стає в уяві гарна постать з прекрасними очима, тісно затисненими устами й виразом твердої непохитної волі та ясного розуму. Розум і воля справді виявились в усій її діяльності, кермувала усім її і особистим і громадянським життям: вона не знала компромісу, мала певні переконання і велику мужність, щоб їх ясно й рішуче висловлювати. Усе життя вона любила український народ і віддано йому служила своїм різким словом...» [5].

ЛІТЕРАТУРА

1. *Искорко-Игнатенко В.* Народознавчі праці члена-кореспондента Академії наук України Олени Пчілки // Народна творчість та етнографія. – 1999. – № 4. – С. 67.
2. *Одарченко П.* Видатна діячка української культури кінця XIX століття (до 150-річчя від дня народження Олени Пчілки) // Народна творчість та етнографія. – 1999. – №2-3. – С. 3.
3. *Олена Пчілка.* Моє «CURRICULUM VITAE» // Народна творчість та етнографія. – 1999. – №4. – С. 69.
4. *Славні дочки України-Русі.* – Літопис Голготи України. – Т.4. – Львів: Сполом, 1999. – С.162.
5. *Софія Русова.* *Олена Пчілка* (Ольга Петрівна Косачева – 1849-1930) / *Славні дочки України-Русі.* – Літопис Голготи України. – Т.4. – Львів: Сполом, 1999. – С. 171.
6. *Шудря Є.* *Подвижники народного мистецтва.* – К.: «АНТ», 2003. – С. 18-19.

В.П. Титаренко

Полтавский государственный педагогический университет имени В.Г. Короленко,
г. Полтава

УЧЕНЫЙ-ЭТНОГРАФ КОНЦА XIX-НАЧАЛА XX ВЕКА – ОЛЭНА ПЧИЛКА

В статье идет речь о выдающемся ученом, этнографе, писательнице, собирательнице народного быта, исследовательнице вышивок, авторе первого научного труда «Украинский народный орнамент» Олэне Пчилке (Ольге Петровне Косач)

Ключевые слова: этнография, орнамент, народное рукоделие, вышивание, украинские узоры, народные промыслы

V.P. Tytarenko

SCIENTIST-ETHNOGRAPHER OF THE END OF THE XIX –THE BEGINNING OF THE XX CENTURIES – OLENA PCHILKA.

Speech of prominent research worker, ethnographer goes in the article, authoress, collector of folk way of life, to the researcher embroideries, author of the first scientific labour the «Ukrainian folk decorative pattern» Helen Pchilka (Olga Peter Kosach)

Key words: ethnography, decorative pattern, folk needlework, embroidery, ukrainian patterns, folk trades.

*Одержано 25. 03. 2009 р.
Рекомендовано до друку 26. 05. 2009 р.*